

Министерство
на образованието и науката

АЗ·БУКИ

Национално издателство
за образование и наука

**БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
И ЛИТЕРАТУРА**

Българско научно-методическо списание
• година XX, 2012 • киев 1

ИСТОРИЯ

Българско научно-методическо списание
• година XX, 2012 • киев 1

**МАТЕМАТИКА
И ИНФОРМАТИКА**

Българско научно-методическо списание
• година XX, 2012 • киев 1

**ПРЕДУЧИЛИЩНО
НАЧАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
ПЕДАГОГИКА**

Българско научно-методическо списание
• година XX, 2012 • киев 1

**ХИМИЯ
ПРИРОДНИТЕ НАУКИ
В ОБРАЗОВАНИЕТО**
астрономия
биология
география
физика

**ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ**

Българско научно-методическо списание
• година XX, 2012 • киев 1

**СТРАТЕГИИ
НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА
И НАУЧНАТА ПОЛИТИКА**

Научно-методическо списание
• година XX, 2012 • киев 1

Философия

Българско научно-методическо списание
• година XX, 2012 • киев 1

**Чуждоезиково
обучение**

Научно-методическо списание
• година XXXV, 2012 • киев 1

Избрано

от текстовете, публикувани в списанията
на Национално издателство

АЗ·БУКИ

www.azbuki.bg

21

26 – 31 МАЙ 2017 Г.

Прозаик по принуда

*Откъс от „Говори се за нещо
(опити върху повестта „Чичовци“)“*

СТИЛИЯН СТОЯНОВ

Югозападен университет „Неофит Рилски“ –

Благоевград

Известно е, че Вазов става прозаик по принуда – трябва да се запълни броят на сп. „Наука“ и главният редактор публикува мемоарния текст „Неотдавна“. Това става през 1881 г. Очевидно прозата попада на Вазов не просто като средство, с което по-лесно (поради обема) се запълват недостигащите страници на списанията. Тя дава възможност да се изобрази езикът на миналото, а не само концепциите за миналото. В Пловдив, където е от 1881 до 1886 г., и в Одеса Вазов се обръща точно към миналото – като концепция и като език. Концепцията е многократно коментизирана и затова само ще я скицирам: миналото е доброто време, в което българите са станали народ („От днеска нататък българския род история има и става народ“), благодарение на последователните усилия на титаните на Българското възраждане. Един път конституирал се въз основа на Историята, този народ слуша Думите на своите Водачи (Раковски, Бенковски, братя Миладинови, Левски) и расте. При това расте бързо („И в няколко дена, тайно и полека, народът порасте на няколко века“). И друго, което е важно във Вазовата картина на миналото: народът е единен („И всякоя възраст, класа, пол, занятие / зимаеше участие в това предприятие;“). Растежът и единението болезнено липсват на Вазов в следосвобожденското време, характеризирани като време на пустота и апатия

Заглавието е на редакцията

www.bel.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д.п.н.
Маргарита Георгиева
E-mail: m.georgieva@abv.bg

Редактор

Д-р Мая Падешка
0889 22 04 12

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: bel@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Български език и литература“, кн. 2/2017:

МЕТОДИКА

Контекстуалният подход при формулиране на теми за есе (Проблемно-тематичен кръг за числото в творчеството на Христо Ботев, Иван Вазов и Пенчо Славейков) / *Радослав Радев*

Създаване на съчинение по аналогия (върху приказките за Хитър Петър) [Creating an Essay by Analogy / *Канелия Божинова-Славчева*

ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ

Говори се за нещо (опити върху повестта „Чичовци“) / *Стилиян Стоянов*

Читателят екран. Постмодерната знаковост в разказа „Царамбука“ от Йордан Радичков / *Иван Велчев*

Св. Климент Охридски в регионалната литература и история: един съвременен „разказ“ за пренасяне на мощи / *Елена Азманова-Рударска*

Фигурата на св. Климент Охридски в българската и в македонската книжнина от епохата на Възраждането / *Евелина Джевицеца*

ОПИТЪТ НА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ

Бай Ганьо и бай Кольо – модели на поведение в българския живот в края на XIX век / *Константин Бечев*

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И КУЛТУРА ПО СВЕТА

Дни на българския език и култура – Форли (Италия), 6 – 8 април

Лекторатът по български език, литература и култура във Форли, Италия – поглед отвътре / *Ласка Ласкова*

„Живеем в общество, в което е немислимо да се капсулираме“ (Интервю с Гергана Христова, съосновател на Езиков и културен център „ТУК БЪЛГАРИЯ“ и директор на българското училище – Милано, Италия) / *Мая Падешка*

РЕЦЕНЗИИ И ИНФОРМАЦИЯ

Политическият двойствен език в медиите / *Владимир Досев*

в едноименните му стихотворения. През 1883 г. Вазов публикува стихотворението „Динее нашто поколение“, в което българският народ е наречен „племе закъсняло“. Промяната в номинацията е знакова – народът се е превърнал в племе. Групата от хора, които са имали общ смисъл, цел и идеали, се е превърнала в племе, което по-скоро съществува, отколкото живее („живейш ли, мреш ли, ти не знайш!“). Изгубила се е историческата перспектива, настоящето е изпразнено от смисъл, племето се води единствено от своите физиологични инстинкти.

В някаква степен този процес е нормален. Не би следвало да се очаква, а и не е възможно хората да живеят дълго време в състояние, което самият Вазов в „Под игото“ определя като „пиянството на един народ“. Смяната на времената и на състоянието на хората обаче болезнено отеква в българската литература. Търси се и обяснението защо става така, като в първите години след Освобождението то се намира в това, че българският народ е освободен, но не е свободен. Най-концептуално тезата я изразява Стоян Михайловски: „Ние ще покажем, че всяка ненавременна свобода е лъжесвобода и че всяка лъжесвобода е пречка за развоя на истинската свобода“. И по-нататък: „А у нас – в съвременна България! Как силно бие в очи фактът, че освобождението, гарено от русите – не беше освобождение на душата, а беше освобождение чисто физическо!“. Тъжното заключение е: „Да, робът изчезна – рабът продължава свят да светува“.

Вазов долавя тези настроения и в „Опълченците на Шипка“ се опитва да опонира, че свободата не ни е дар, че българите са я извоювали. Едновременно със стихотворенията от цикъла „Епопея на забравените“ обаче той публикува и „Динее нашто поколение“, „Пустота“, „Апатията“, „Практическият човек“, които по същество илюстрират наблюденията на Стоян Михайловски и не само. „Практическият човек“ може да се разглежда като своеобразно поетическо въвеждане към Алековите „Разни хора, разни идеали“ и „Бай Ганьо“.

Вижда се, че Вазов не е доволен нито от езиците на настоящето, нито от неговите идеали. В такава ситуация е нормално той да се обърне към миналото. Редакторските неволи по запълването на „Наука“, които раждат прозаика Вазов, в следващите десетина години се превръщат в средство, което го връща във времето, което той обича и в което се чувства добре. Самият Вазов определя това като участие в преговора към петото издание на „Под игото“ от 1920 г.: „Прокуюн от България през 1887 година, аз прекарах около една година в Одеса. Много скръб, много мъки изпитах там по изгубеното отечество. Умът ми, сърцето ми, душата ми постоянно летяха към него. Но ето, гойде ми възхновението да напиша тоя роман и аз задишах пак въздуха на България. Хиляди спомени оживяха, хи-

ляди картини, ярки и хубави, плениха моя умствен поглед, картини от бурния живот на отечеството през Априлското въстание. (...) Аз забравих мъките на изгнанието. Аз бях честит, къпейки се във вълните на скъпите и незабравими спомени...“.

Знаковата проза на Вазов от 80-те години („Немили-недраги“, „Чичовци“ и „Под игото“) възпроизвежда последните десетина години преди Освобождението – като „галерия от типове и нрави български в турско време“ и като сцени „Из живота на българите в навечерието на Освобождението“. Известно е, че повестта „Чичовци“ и романът „Под игото“ се базират на спомените на Вазов от родния му Сопот, както и че името на града в „Чичовци“ не е споменато, а в „Под игото“ съществува като Бяла черква – превод от турското име на града. Претенцията на автора е ясна – да изнесе „галерията“ и „сцените“ извън регионалната ограниченост и да им придаде общобългарска значимост. Другата важна задача е да се спре върху метаморфозата на чичовците. За нея може да се говори, ако разгледаме „Под игото“ и „Чичовци“ в контекста на прекрасното формулирания от Милена Цанева конструкт „сопотски микрокосмос“. Защото в „Чичовци“ метаморфози няма, а пък в „Под игото“ времевият интервал от една година (април, 1875 – май, 1876), в който се развива действието, е твърде кратък, за да направи логиката на метаморфозата убедителна. Вероятно това е усещал и самият Вазов и затова, без да прави връзка между сюжетите, пренася част от галерията от образи от „Чичовци“ в „Под игото“.

И така, кой и за какво говори в „Чичовци“? И по-важното: какво изразява, какво означава това говорене?

Да направим едно лингвистично отклонение. От времето на ОПОЯЗ насам се говори за два типа езикови употреби: автоматизация и актуализация. Основно при автоматизацията е установяването или поддържането на контакт. Много често диалогът странно (понякога гротескно) се разминава със ситуацията. Любимият ми пример е следният: нося пакета с боклука към контейнера, среща ме съседът Х. и ме пита какво правя. Логичният отговор би бил: „Не виждаш ли, нося боклука към контейнера“. Обичайните отговори обаче са други: „Добре съм“, „Дај да се видим тези дни“, „Абе ще се оправя“ и т.н. Информация по същество не се обменя, важното е да се говори за нещо: едно, защото не върви да подминаваш съседа си мълчешком, и друго – защото и на двамата ви е приятно да си говорите.

Горе-долу такава е езиковата ситуация в „Чичовци“. Те могат да говорят за нещо и за всичко, защото от говоренето им не произлиза нищо. А не произлиза, защото те се чувстват удобно в света, в който живеят, и не мислят да го променят. Чрез маниера на говорене те реализират своята индивидуалност и заявяват своите претенции. Претенциите не отговарят на покритието и от това произтича смехът в „Чичовци“. Иванчо Йотата продава маслини „от важна степен и с твърде способна цена“, Хаджи Смион е вест в българската история, защото знае песента „Поискал гордий Никифор“, разпалено се спори кое е по-важно: черковният или източният въпрос, изобщо говори се за всичко, което е над ежедневното, включително и за това дали да я има йотата, или не в българската азбука. Тоят в дискурсивното поле на чичовците попадат всякакви теми: от българската азбука до световната история. И това е така, защото те имат претенцията да са от „по-първите хора“. Иванчо Йотата заявява: „Време е, ние, учените, тоест, да се соберем и влезнем в соглашение... трябва да оправим язика и прочия“ и многократно заявява, че е било по-добре той да изгори, а не списанията му. Хаджи Смион и Мирончо си говорят на влашки като в прециозки роман: „Добро утро, драги господине мой“ (Хаджи Смион) и в отговор: „Заповядай любезни приятелю драгий, заповядай.“ (Мирончо). Думите за чичовците са средството, което магически ги прави груги, някак си по-значими, ако не в очите на гругите, то поне в собствените им очи.

В повестта „Чичовци“ се вижда шумното многоречие на българските градчета от последните години преди Освобождението. Да вметна, че многоречието е една от важните характеристики на Възраждането, доколкото то е израз на едно вече отварящо се общество. Чичовците са наясно както с балканската и световната политика, така и с дамаскините (Иванчо Йотата усилено ги чете, даже се опитва да пише в дамаскинарски маниер), те са дочули, че в планината има чети, че няма как Московеца

да не ни освободи; Варлаам Копринарката е чел църковните книги и те са променили маниера му на говорене, което пък кара Коно Крилатият възхитено да „прищипне“: „Много чело, много знай!“

Многоречието на „Чичовци“, разбира се, не е ограничено само в изискания стил на регистър, в който маслините са „на способна цена“. Булките на Иван Селямсъза и Варлаам Копринарката, позиционирани съответно на покрива при комина и на крушата, изстрелват една срещу друга гюлета от класически български клетви. Спомената е, че и Селямсъза се включва в престрелката между двете батареи, изпращайки „тозчас няколко анадолски гюлета попръжни“. Съвременният читател обаче само може да гадае как точно са звучали псувните на Селямсъза. Литературата от края на XIX век все още се свени да сложи псувните в устата на своите герои. Затова пък недвусмислено показва, че те, псувните, са част от езиковото битие на човека. В този смисъл, убедително звучи тезата, че прочутото „Майка му мечка“ в устата на Боримечката от романа „Под игото“ е просто евфемизъм. И понеже стана дума за клетвите и псувните, изкушавам се да кажа, че думите на чичовците изпълняват функция, погребна на тази на клетвите и псувните – заявяват претенция, която нито има как да бъде изпълнена, нито някой иска това. Обаче на говорещия му олеква.

Думите обаче са опасно нещо и чичовците го изпитват на собствения си гръб. Главата „Разходката“ завършва с едно заптие, което вика гаскал Гатю в конака. Преди това господин Фратю е говорил за свободата. Не защото е революционер, а защото така е решила компанията.

– Даскале, кажи слово оттат – извика Иван Бухалът.

– Върху кое?

– За което щеш – обади се Головратът.

– За греха на Адам и Ева – рече Мирончо и се изсмя.

– За победения Никифора – обади се Хаджи Смион и погледна убийствено иронически Йотата (Хаджи Смион беше вец в българската история, с която се беше запознал само чрез песента „Поискал гордий Никифор“).

– За малкия пост, дето иде – каза предпазливият Хаджи Атанасия, защото се боеше от такива песни, които можеха да му донесат беда на главата.

– За свободата – извика господин Фратю, като бутна учителя и се качи той на „Волът“.

– За свободата, за свободата! – всички извикаха с възторг, защото господин Фратю минуваше за пръв оратор.

Господин Фратю се одушеви, устреми ръце и очи към небето и настръхна, и с една театрална поза започна тържествено-високопарно, в тона на оная епоха:

– Братя! Въздухът трепери! Балканът се тресе и доловете ехтят от реванцето на балканския окований лев! *Libertè, O, Libertè!* Ще гоиде време и ти да царуваш в тия прекрасни места, дето се веи инферналний полумесец на нашии петвековен неприятел и тиранни! Скоро по величествените върхове на тая стара майка (той посочи Стара планина), дето се е проливала цели столетия българска кръв, ще се развее гордий пряпорец на българский герой, внук на славний Крума, Асеня и Симеона; вече пукна първата пушка на нашето *Libertè*, а знаете ли какво казва нейний гръм? – Ставайте, храбри българи! Доста робство и тиранство! Братя! Въздухът трепери!...

– Да живеи България! – извика възторжено учител Гатю.

– Даскале, хай на конака с мене, вика те боят! – каза някой груб глас по турски. Всички с ужас се отстраниха пред заптието, което се промъкна между тях.

Позволих се този сравнително гълъг цитат, защото той много точно показва ситуацията „говори се за нещо“. Да припомним, че преди речта компанията е пила вино, играла е хоро, а Мирончо е пял песента „Де си гълъб, де“. Речта би следвало да бъде върхът на излетното удоволствие, но случаят решава друго.

Пълния текст четете в сп. „Български език и литература“, кн. 2.

Тайните на една джамия

*Откъс от „Караджа паша джамия
в Гоце Делчев – историкографски разказ
и документални реалии“*

Дамян Борисов

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“
Филиал „Любен Каравелов“ – Кърджали

Паметник на културата с национално значение, несъбднат музей на османските изкуства в България (или какъвто и да е друг вариант на консервация чрез съвременна културнопрофилирана адаптация на сградата), старата джамия в град Гоце Делчев – или поне останалото от нея след поредното срутване на част от структурата ѝ (почти целия купол) в началото на 2011 г., назовавана Караджа паша джамия, е един от съвсем не многобройните запазени образци на ранноосманската култовоархитектурна традиция в България. Първоначално позиционирана чрез архитектурния си профил, най-вероятно през първата половина на XV в., впоследствие чрез документално обоснован историкографски разказ отнесена към неговата горна граница, тази сграда е и маркер на дълбоки и постепенни процеси, отгавна представени от българската историкография и сравнително неотгавна осмислени и представени като овладяване (в цялата му сложна парадигма и нейните функции) и адаптиране на (и към) част от българското пространство.

Въпреки че Махиял Кийл не е първият от авторите (по принцип и които ще бъдат цитирани в този текст), разглеждащи старата джамия в Гоце Делчев собствено и като елемент от цялостната

Заглавието е на редакцията

www.history.azbuki.bg

Главен редактор
Проф. д-р Пламен Митев
E-mail: plamdm@abv.bg

Редактор
Д-р Албена Симова
0889 88 21 83
Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71
E-mail: history@azbuki.bg

Съдържание на сп. „История“, кн. 2/2016:

ДОКУМЕНТАЛНО БОГАТСТВО

Караджа паша джамия в
Гоце Делчев – историкографски
разказ и документални
реалии / *Дамян Борисов*

ЦИВИЛИЗАЦИОННИ ГРАНИЦИ

Дипломатическата роля на
България и Франция по пътя
към заключителния документ
от Хелзинки (1975) / *Ирина
Григорова*

Мюсюлманите в Запад-на Европа след Втората световна война до началото на XXI век / *Димитър Петков*

ПОДХОДИ В ПРЕПОДАВАНЕТО

Граници и мостове в градското пространство. Примери из историята на Сливен / *Аделина Фендрина*

РЕЦЕНЗИИ И АНОТАЦИИ

Уроци по родолюбие за българчетата, живеещи извън пределите на Родината / *Костадин Грозев*

Търговската модерност на Българското възраждане / *Маргарита Маринова*

Нова книга за културната история на Българското възраждане / *Огняна Маждракова-Чавдарова*

промяна на селището и региона над столетие след османското завладяване на географския подстъп към него, ще си позволим да припомним малко по-подробно информацията за нея от изследването му, посветено на развитието и облика на града през османския период, не само защото представя данни от *de visu* работа с документ, който ще бъде разгледан и тук, но и защото тя се превръща в аксиоматична; както и по причина, че поставя обобщено всички нива на проблема, върху който е фокусиран този текст:

„Трансформацията на Неврокоп от християнско село в преобладаващо мюсюлмански град е стимулирана от изграждането на монументалната куполна гжамия и училището на Мехмед бей, син на румелийския бейлербей Дайъ Караджа паша. Последният умира през 1456 г. прег Белград. Ако се съди по техните стилистични особености, неговият син Мехмед трябва да е издигнал сградите в Неврокоп през 80-те – 90-те години на XV в. Малко преди своята смърт през 1512 г. любимецът на султан Баязид II – Когжа Мустафа паша – основава в града още една важна гжамия, както и училище и хамам. Тахрирът от 1529 г. споменава и двете сгради, както и факта, че техните основатели са починали (мерхум [merhum]). Документът прибавя и месджуда на Давудлъ. Регистърът освен това споменава, че Мехмед бей е построил мост над Кара су и че за издръжка на фондацията е определил приходите от годишния наем на 10 воденици в Неврокоп и Драма, 50 дюкяна и стаи в Селяник и значителна градска собственост във Филибе, общо 57 000 акчета.”

А сега да представим и данните от самия регистър, които имат отношение както към проблема, върху който е фокусиран този текст, така и към разказа за него, представен в цитата от споменатото изследване:

f. 47

„самият Неврокоп, зиамет е;

[общност на] мюсюлмани[те]:

махала Даудлу – ханета [мюсюлмани] – 13, неженени [мюсюлмани] – 3, синове на спахии – 8;

махала Месджид-и Даудлу: ханета – 19, неженени – 6, имам – 1, мюеззин – 2, притежатели на берати – 3;

махала Алаеддин: ханета – 67, неженени – 10, имам – 1, синове на спахии – 4, притежатели на берати – 2;

махала Джамии-и мерхум Мустафа паша: ханета – 77, неженени – 23, притежатели на берати – 3;

махала Мерхум Мехмед бей, ... паша: ханета – 42, неженени – 15, притежатели на берати – 5, освободени [роби] на покойния Мехмед бей – 19 души;

освободени [роби] на покойния Караджа паша – 6 души;

освободени [роби] на Али войвода – 4 души;

освободени [роби] на покойния Загарджъ Якуб [бей] – 9 души“.

...

f. 54

„Вакъф на Мехмед бей, син на Караджа паша; вакъф е на моста, построен на [река] Кара су...

[приходоизточници на вакъфа]:

в самия Неврокоп: воденици – 3, общ [приход] на година – 500 [акчета];

в село Мудиниче?: воденици – 2, общ [приход] на година – 400 [акчета]; приход от [ползване на] ливади – на година 400 [акчета];

в самия Солун: дюкяни и стаи – 20, [приход] на година – 2000 [акчета]; вакъфски стаи – 20, [приход] на година – 2000 [акчета]; вакъфски стаи - [приход] на година – 1100 [акчета];

във Филибе – общо [приход на година] – 50 000 [акчета];

в нахия Драма: воденици – 5, общ [приход] на година – 600 [акчета].“

...

f. 56

„ОБЩО ЗА КАЗАТА НЕВРОКОП:

...джамии – 2, месджиди – 3, хамам – 1, муалимхане – 3...“

Започвайки с обобщаващата за административната област информация, първо да отбележим, че цитираните сгради всякак трябва да отнесем към урбанистичния профил на града – твърдение, обосновано не само логически, но и след преглед на всяко от селата в нея, мюсюлманската общност в огромната част от които към цитирана година е все още пренебрежимо малко. На второ място, сравнявайки разказа на Кийл и първичните данни от цитирания от него документ, ще предположим, че той най-вероятно е построен през компилирането на информацията, отразена и в тук приведените фрагменти от регистъра. На трето – няма как да не отбележим, че се набива на очи и известно разминаване – никъде в документа няма експлицитен запис (гори да приемем, че коментираната спорна графика би могла да се вокализира и като „караджа“) или косвена податка, че Мехмед бей – син на Караджа паша (независимо кой от нашите или бейовете от XV или началото на XVI в., носещи тези имена – за това, нататък в изложението) строи джамия в Неврокоп; и още едно наблюдение – Мехмед бей, син на Караджа паша, който строи моста над река Места (Кара су), е очевидно жив към момента на регистрацията (гори да приемем, че информацията не е актуална, а механично пренесена от предна); Мехмед бей, ...паша, на когото е наречен един от мюсюлманските квартали в града и чиито освободени роби са регистрирани в нея, не е (гори да приемем отново, че информацията в регистъра не е актуална, а пренесена от предходен) – поне така е записано изрично.

След тези необходими няколко бележки да поставим първия от интересуващите ни въпроси: кой би могъл да бъде Караджа паша, чието име е неизменна част от урбонимията на Неврокоп, който 1) е починал към 1530 г., освободените шестима роби на когото го свързват с историята на града по-малко от 100 години след появата на първата мюсюлманска общност в него, и 2) дали този Караджа паша е баща на бея, който строи моста над Места. Въпрос, на който – още тук да кажем – не сме сигурни дали ще дадем точен отговор поради предстоящата да стане очевидна в редовете по-году контаминация, но който ще постави други.

През XV – втората декада на XVI в. (хронотоп на историографския разказ за Караджа паша джамия) има четирима представители на османския военноадминистративен елит, които носят името Караджа – трима от тях, в контекста на номенклатурната листа от XV в., са бейове (двама от последните – анадолският и румелийският бейлербейове – по-късно титудувани „паша“).

Първият е Караджа бей, който служи първо при Баязид I, впоследствие – на Сюлейман Челеби, а след прехвърлянето на Муса Челеби на Балканите, в заключителния етап от сблъсъка с брат му, заедно с други бейове преминава на негова страна. Умира през февруари 1411 г. Това разбираме от съставения през втората половина на 40-те години на XVII в. разказ на Хюсеин, фактологията от който

повтаря и Мустафа Гьокбилгин, цитирайки по-рано завършения такъв на Садегдин, представяйки накратко бея като основател на вакъф. Мехмед Сюрейѝа поставя смъртта му през 1408/9 г. и логично, не споменава за негово участие в армията на Муса Челеби.

Вторият е анадолският бейлербей Караджа бей (паша) Гювей, женен от 1424/25 г. за една от дъщерите на Мехмед Челеби, който загива в битката при Варна (1444); инициатор на изграждането на имарет и обществена баня (хамам) в Анкара.

Третият е цитираният Дайъ Караджа бей (паша) – вуйчо на Алаеддин Али, по-големия син на Мурад II – и румелийски бейлербей, който загива при обсадата на Белград през юли 1456 г.¹¹⁾ Вероятно него има предвид Халил Иналджък като учредител на благотворителна фондация през декември 1440 г., приходите от която са предназначени за изграждането и поддръжката на имарета му в гр. Михалч (дн. Караджабей, вилает Бурса).

Четвъртият с името Караджа паша е Караджа (Ахмед) паша. Него Хюсеин ни представя като изявен участник в походите на Селим I в Сирия и Египет и впоследствие бейлербей на Халеб (без да е ясна годината на смъртта му). Според Сюрейѝа човек с името Караджа (Ахмед) паша е бейлербей от времето на Мехмед II, участвал в походи срещу Сърбия и убит през 1488 г. Ако в последния случай не става въпрос за грешка, то трябва да приемем, че съществува Караджа (Ахмед) паша, за когото липсва друга информация.

В отговор на горепоставения въпрос, логично, ще negliжираме Караджа бей, който участва в междуособиците на синовете на Баязид I. Приемайки, че инициатор на строежа на джамията, наречена Караджа паша джамия, е кой да е Караджа паша, а не негов син на име Мехмед бей, Ибрахим Татарлъ посочва като свързан с Неврокоп загиналия при Варна анадолски бейлербей Караджа бей (паша). Коемо също няма как да приемем, тъй като опис на населението на града именно от 1444 г. показва, че там все още няма мюсюлманска общност. Първият регистър, в който това е засвидетелствано, е от 1467 г., където за записани 12 мюсюлмански домакинства, 208 християнски домакинства, 50 неженени християни и 19 водовишки домакинства. Така остават румелийският бейлербей Дайъ Караджа бей (паша), загинал при Белград през 1456 г., и бейлербейт на Халеб Караджа (Ахмед) паша, за когото единствено от цитираните тук източници знаем, че към 1520 г. е все още жив и на служба.

Ако допуснем, че освободените роби на починалия към 1530 г. Караджа паша са конвертирани първо поколение – нещо, което за съжаление няма как да установим поради спецификата на разглеждания документ, и ако допуснем, че те са на Дайъ Караджа бей (паша), би следвало те да са настанени в Неврокоп най-късно до смъртта му (1456 г.), т.е. по време на активната фаза от кариерата на румелийския бейлербей. Коемо, от своя страна, би означавало, че към 1530 г. тези шестима човека би трябвало да са най-малко на около 75 – 76-годишна възраст, ако са били депортирани като почти новородени непосредствено преди смъртта на Дайъ Караджа бей; в противен случай би трябвало да са почти столетници. В този случай обаче необясним остава фактът, че нито в регистрацията от 1467 г. (11 години след смъртта на бея), нито в тази от 1479 г. при антропонимичния опис на мюсюлманската общност в града няма никаква индикация, че който и да е неин представител (или група) е по какъвто и да е начин свързан с румелийския бейлербей; нито че е освободен роб. В този смисъл, ще оставим без допълнителен коментар и другата възможна хипотеза – освободените да са поне второ поколение освободени роби на Дайъ Караджа бей. Има и трета, която никак не е за отхвърляне по принцип, но едва ли е валидна в този конкретен случай – механичен пренос на данни от по-ранна регистрация, което означава, че те са валидни към по-ранна дата. Обикновено данните от серията регистри, съставени през 1530 г., се сравняват с регистрациите, инициирани от Селим I след 1516 г. За съжаление, не разполагаме с погробен опис от цитираната година, но е налице съкратен

такъв от 1519 г, който вероятно е съставен като част от коментирания общ регистрационен процес. В него виждаме следното – приходите от града формират част от зиамет, а религиозно-демографските му характеристики са: мюсюлмански домакинства – 167, неженени мюсюлмани – 67, християнски домакинства – 318, неженени християни – 26, вдовишки домакинства – 69; към тях добавяме и група на зевауд (резервни) войнуците „в самия Неврокоп“, демографските параметри на чиято група са следните: мюсюлмански домакинства – 2, неженени мюсюлмани – 2, християнски домакинства – 36, неженени християни – 2, вдовишки домакинства – 6. На този фон ще припомним информацията от 1530 г.: мюсюлмански домакинства – 44, неженени мюсюлмани – 5, християнски домакинства – 381, неженени християни – 43, вдовишки домакинства – 71, за да илюстрираме защо няма как да приемем хипотезата за препис на данни, която евентуално би могла да „приблужи“ освободените, регистрирани към 1530 г., роби „на покойния Караджа паша“ към Дайъ Караджа бей (паша) – дори да игнорираме липсата им в описите от 1467 г. и 1479 г.

За четвъртия с името Караджа паша ще приемем, че е споменатият вече бейлербей на Халеб Караджа (Ахмед) паша не само защото, освен у Сюреййа, липсва информация за такъв човек от времето на последните години от управлението на Мехмед II и първите от това на сина му Баязид II, но поради факта, че Хюсеин неколкократно говори за него като една от изявените фигури в походите на Селим I. Единственото, което знаем за него – да припомним – е, че „по времето на смъртта на Селим хан (1520 г. – бел. наша) беше мир-и миран (т.е. бейлербей – бел. наша) на Халеб“. Без да създаваме излишна сугестивност, ще припомним, че това е 10 години преди обобщените данни в регистъра от 1530 г.

Вторият въпрос, който ще поставим – още тук да кажем – по-скоро ще затрудни отговора на първия. Кои биха могли да са Мехмед бей, син на Караджа паша, който строи мост на река Кара су – жив, да припомним, към 1530 г. и Мехмед бей ...паша, епоним на квартал в града, починал към 1530 г., чиито освободени роби живеят в него. Като неизбежно ще го преплетем с информацията за вакъфите.

Пълния текст четете в сп. „История“, кн. 2

Монтесори педагогиката в обучението по математика

Откъс от „Особености при използването на дидактическите материали на Мария Монтесори в математическото развитие на децата в предучилищните учреждения в Русия“

Людмила Павлова

Московски педагогически държавен университет

Проблемът за усъвършенстването на математическото образование на децата стои остро пред съвременната педагогическа общност. Държавата поставя задачата за реализиране на нови подходи в обучението по математика, които са изложени в „Концепция за развитието на математическото образование в Руската федерация“. В нея се казва: „Математиката в Русия трябва да стане водеща и привлекателна област на знание и дейност, получаването на математически знания – осъзнат и вътрешно мотивиран процес“.

Това е свързано с факта, че успехът на нашата страна през XXI век, ефективността на използване на природните ресурси, развитието на икономиката, отбранителната способност, създаването на съвременни технологии зависи от нивото на математическата наука, математическото образование и математическата грамотност на цялото население, от ефективно използване на съвременните математически методи.

Както показва практиката, най-трудният и любим предмет в училище става математиката. Често това е свързано с факта, че още в детската градина не се дооценява необходимостта за формиране у децата на любопитство, активност, любознателност, самостоятелност, а тези качества са необходими на

Заглавието е на редакцията

www.pedagogy.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д-р Емилия Василева
E-mail: embavassi@abv.bg

Редактор

Любомира Христова
0889 22 12 15

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: pedagogy@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Педагогика“, кн. 3 /2017:

ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ПРОНИКНОВЕНИЯ

Фразеологични обрати в речта на детето от подготовителната група на детската градина / Валентина Яшина

Особености при използването на дидактическите материали на Мария Монтесори в математическото развитие на децата в предучилищните учреждения в Русия / Людмила Павлова

Развитие на изразителността на движенията в музикално-ритмическата дейност у децата от подготовителната група / Людмила Комисарова

Емоционалното развитие като ендегенен фактор за социализацията на децата в транзитивните условия на руската действителност / Елена Изотова

Проблеми на съвременния мениджмънт на предучилищните образователни организации в Русия / Людмила Волобуева

Формиране на морална компетентност в предучилищна и начална училищна възраст / Таляна Авдулова

Развитие на свързаната реч при деца в подготвителна група със средствата на мултипликацията / Ирина Андриюшина

Особености при формирането на екологични представи у шестгодишните деца / Ольга Газина

Сравнителна характеристика на личностната готовност за обучение в училище на деца, възпитавани в условията на обществените образователни учреждения и семейството / Галина Толкачева

Analysis of the Bulgarian National Curriculum on the Subject "Man and Nature" in 4th Grade and the Textbooks in the Context of the TIMSS 2015 Framework: A Comparative Analysis of the Content Area / Ivanka Kirilova

Музикално-педагогическите умения на бъдещите начални учители / Пенка Марчева

СПОДЕЛЕН ОПИТ

Индивидуалността на детето – основа за правилно развитие и възпитание / Ирина Николова

Подобряване на междуличностните отношения между родителите на деца от различни етноси в детската градина / Маргарита Кръстева

КНИЖНИНА

Систематично въведение в общата и психологическата синергетика / Борис Минчев

детето за предстоящата учебна дейност. Именно те се явяват залог за познавателната активност на децата, интереса към ученето и способността за самостоятелно търсене. Затова в Концепцията началният етап на математическото образование е наречен предучилищно звено. Посочва се, че е важно да се осигурят на децата в предучилищна възраст необходимите условия, които преди всичко се свързват със създаването на предметно-пространствена среда.

Това изискване изхожда от хуманистичния подход, който предполага ориентация към развитие на личността на детето, на неговите познавателни способности и творческа самореализация, максимално възможна индивидуализация на учебно-възпитателния процес. В тази концепция се вписва педагогиката на Мария Монтезори като личностно-ориентирана педагогическа система, в която детето се възприема като уникална, неповторима личност, свободно развиваща се в специално подготвена среда (Montessori, 2011).

Във връзка с това дидактичните материали по математика, създадени от М. Монтезори, предизвикват особен интерес за създаване на ефективна предметно-пространствена среда по силата на редица свои достоинства. Те нагледно и достъпно за децата в предучилищна възраст демонстрират основни математически закономерности. С тяхна помощ децата може да се запознаят с броенето, редица на естествените числа, цифрите, големината и формата на предметите, измерването на различни величини и др. При определена организация на работата с тези пособия, адекватна на особеностите на мисленето, познавателните и творческите способности на децата в предучилищна възраст, може да се постигнат високи резултати. За тези положителни страни на дидактическите материали е писала още и Е.И. Тухеева.

Дълго време обаче педагогическата система на М. Монтезори се възприема само критично и нейните позитивни моменти не се използват в практиката на предучилищното образование.

Активното изучаване на Монтезори-педагогиката започва през 1990 – 2000 г.:

– „Индивидуализация на възпитанието в педагогическо наследство на М. Монтезори“ – докторска дисертация на И. Н. Дичковска, 1997 г.;

– „Теория и практика на космическото възпитание в педагогическата система на М. Монтезори“ – докторска дисертация на К. Е. Сумнителен, 1999 г.;

– „Педагогическата теория на Мария Монтезори в общественото предучилищно възпитание на Русия през първата половина на XX век“ – докторска дисертация на И. И. Дяченко, 2000 г.;

– „Социализация и възпитание на личността в Монтезори-образованието“ – докторска дисертация на Н.А. Каргаполоцева, 2000;

– „Условия на реализация на идеите и принципите на педагогическата концепция на Мария Монтезори в родното образование: по примера на Псков. Дом на Монтезори“ – докторска дисертация на Е. А. Кондратова, 2003 г. и групи.

М. Г. Сорокова (2004) защитава докторска дисертация „Системата на М. Монтезори в парадигмата на реформаторската педагогика“, научният принос на която се състои в това, че е научнообосновано положението, че педагогическите идеи на Монтезори се явяват цялостна система, която се вписва в парадигмата на реформаторската педагогика; разкрити са нейните същностни характеристики: формулирани са и са разкрити методологичните положения на системата Монтезори; уточнена е нейната трактовка на природата на детето; изтъкнати са основните педагогически принципи; определени са същността, целите и задачите на възпитанието за всеки възрастов етап; изтъкнати са ролята и функциите на педагога; разкрити са съдържанието и методите на възпитанието и обучението в детската градина, началното и средното училище Монтезори.

Особен интерес, в руслото на изследвания от нас проблем, представлява дисертацията на Г.В. Брижинска „Математическа подготовка за училище на деца с интелектуални нарушения в условията на педагогическата система Монтезори“. В нейното изследване са получени данни, които свидетелстват за това, че използването на технологията на Монтезори, нейните дидактични материали в работата с умствено изостанали деца в предучилищна възраст позволява формиране на редица математически умения и представи, които се отнасят към програмата на I – II клас. Въз основа на методологичните подходи на М. Монтезори от Г.В. Брижинска е разработена технология за математическа подготовка за училище на деца с интелектуални нарушения.

Анализът на дисертационната база на Руската гържавна библиотека от последните 15 години показва, че групи изследвания върху използването на технологията на М. Монтезори за математическото развитие на деца в предучилищна възраст не са провеждани.

Така може да се констатира, че много родни изследователи са изучавали различни структурни компоненти на системата Монтезори, въпреки че особеностите на математическото развитие на децата в предучилищна възраст в нейната педагогическа система, възможностите за адаптация и използване на дидактични материали в съвременното родно предучилищно образование са все още недостатъчно изучени.

Макар че нуждите на практиката и науката от изследване и оценка на математическите материали на Мария Монтезори и технологията на тяхното използване е назряла. Днес по метода на Монтезори работят детски центрове и групи за допълнително образование. Педагози и родители отдават дължимото на това, че с негова помощ може да се покаже на децата чрез чувства, възприятия, взаимодействие със специални материали, вътрешната същност на обектите, да се положат основите за разбирането на сложните математически понятия.

Това обаче носи локален характер и се използва само в индивидуалната работа с деца. Необходима е адаптация и разработване на методика за използване на материалите на Монтезори в широката практика на предучилищните учреждения.

По този начин възниква проблемът на изследването: какви са педагогическите условия и особености на използването на дидактичните материали на Мария Монтезори в математическото развитие на децата в съвременното предучилищно образователно учреждение? Решението на дадения проблем се явява цел на изследването.

Обект на изследването – математическото развитие на децата в предучилищна възраст в педагогическата система на Мария Монтезори.

Предмет на изследването – особеностите при използването на дидактичните материали на Мария Монтезори в математическото развитие на децата в подготовителната група.

Целта, обектът и предметът на изследването определена хипотезата: използването на дидактичните материали на Мария Монтезори ще способства за

ефективното усвояване на математическите представи от децата в подготвителната група, ако:

- те се включат в дидактични игри;
- се внесат елементи на занимателност (приказни персонажи, гатанки, проблемно-изследователски ситуации).

В съответствие с целта и хипотезата на изследването бяха формулирани следните **задачи на изследването**.

1. Да се прочат теоретичните основи на математическото развитие на децата в педагогическата система на Мария Монтесори.
2. Да се проучи нивото на развитие на математическите представи при децата в подготвителната група в различни условия на обучение по математика.
3. Да се разработят игри с използване на дидактичните материали на М. Монтесори и да се провери тяхното влияние върху развитието на математическите представи на 6-годишните деца.

За решаване на поставените по време на работата задачи бяха използвани следните методи за изследване:

- теоретичен анализ на психолого-педагогическата литература по изследвания проблем;
- педагогически експеримент;
- количествено-качествен метод за обработка на резултатите.

Идеите, които могат да бъдат представени за защита

1. Дидактичният материал на М. Монтесори притежава ценни качества за математическото развитие на детето в съвременните предучилищни учреждения.
2. Дидактичните материали на Мария Монтесори, включени в игрите с елемент на занимателност (приказни персонажи, гатанки, проблемно-изследователски ситуации), оказват ефективно влияние върху развитието на математическите представи на децата в подготвителна група.

Научно-практическата значимост на изследването се състои в това, че бяха изтъкнати особеностите на използването на дидактичните материали на М. Монтесори за математическото развитие на децата в подготвителната група. Въз основа на определените педагогически условия бяха разработени и апробирани игри с дидактичните материали на М. Монтесори, които могат да бъдат използвани в работата на детските предучилищни учреждения за развитие на математически представи у децата.

В резултат на анализа на психолого-педагогическата литература бяха определени особеностите на математическото развитие на децата в педагогическата система на Мария Монтесори. Учебният предмет математика се разглежда от нея, преди всичко, като човешка позиция, като начин за овладяване на света с помощта на познанието, действието и емоционалното участие. Затова в основата на нейния подход лежи индивидуалното развитие на детето, на което е дадена възможността най-пълно да разкрие своя вътрешен потенциал в процеса на свободна самостоятелна дейност в създадената от педагога пространствено-предметна среда. Прилагането на дидактичните материали е тласък към самообучение. При това математическото мислене на детето трябва да премине от предметно-действието към нагледно-образното и само след това да достигне абстрактното равнище. Изхождайки от това, развитието на математическите представи при децата в педагогическата система на Мария Монтесори започва със сензорното възпитание: обогатяване на сензорния опит на децата, запознаването им с нормативните свойства на предметите, еталоните за величина, форма, цвят, маса и т.н., овладяването на рационални способности за действие с предметите. По-късно децата усвояват представите за тъждественост и различие, за съотношение,

функционална зависимост, изображение, за величина, количество, брой, част и цяло, и т.н. Въз основа на действието с конкретни предмети у децата се формират умения да сравняват, съставят двойки, да класифицират и др.

Обучението по математика протича индивидуално в зависимост от наличните знания на детето и неговото желание, с необходимото му темпо, с това количество повторения, което му е нужно. Но такъв подход е трудно да се реализира в рамките на традиционната детска градина.

Отчитайки положителните страни на технологията за обучение на децата по математика, създадена от М. Монтесори, беше планирана работа по модификация и определяне на възможностите за използване на дидактичните материали в условията не само на индивидуална, но и на колективна работа на децата. Педагогическият експеримент включваше три етапа: констатиращ, формиращ и контролен.

В експеримента участваха 3 групи деца на възраст 5 – 6 години. Децата от първата контролна група се занимаваха по програмата за предучилищно образование „От раждането до училището“ под редакцията на Н. Е. Веракс, Т. С. Каморава, М. А. Василева. Децата от втората контролна група се занимаваха в учреждение, работещо по системата на Мария Монтесори. Децата от експерименталната група се занимаваха в детско учреждение, работещо по системата на Мария Монтесори, и с тях се провеждаха математически игри с използването на дидактичните материали на Мария Монтесори.

На етапа на констатацията беше проучено равнището на развитие на математическите представи при всички деца, участващи в експеримента. Получените резултати показаха, че равнището на развитие на математическите представи във всички групи е недостатъчно. Като един от пътищата за усъвършенстване на математическите представи беше избрано използването на дидактичните материали на М. Монтесори, основано на нови подходи. Беше издигнато предложението, че използването на дидактичните материали на Мария Монтесори ще способства за ефективното усвояване на математическите представи от децата в подготвителната група, при условие че са включени в специално разработени игри с внасяне в тях на елементи на занимателност (приказни персонажи, гатанки, проблемно-изследователски ситуации и др.)

Основавайки се на тези педагогически условия, бяха създадени игри с математическо съдържание с използването на дидактичните материали на М. Монтесори, които преминаха апробация в работата с деца на 6-годишна възраст.

Използвайки тематичния принцип за организация на детската дейност, всички игри бяха обединени от темата „Есен“. Бяха разработени игри с графични цифри и пръчици за смятане: „Катеричката прави запаси за зимата“, „Отгатни гатанката и преброй“, „Събери реколтата и преброй“, „Листонаг“, „Ежко се приготвя за зимата“, „Да спасиш заека“. В тези игри децата учиха да броят в прав и обратен ред, да преброяват предмети, да обозначават тяхното количество със съответната цифра. Формираха разбиране за отношенията „толкова“, „с едно по-малко“, „с едно повече“.

Пълния текст четете в сп. „Педагогика“, кн. 3

АБОНАМЕНТ '2017

АЗ·БУКИ

Абонирайте се в редакцията с отстъпка:

3%

от цената –
при три
и повече издания

5%

от цената –
при пет
и повече издания

15%

от цената –
за пълен комплект
от изданията

bel.azbuki.bg

mathinfo.azbuki.bg

science.azbuki.bg

philosophy.azbuki.bg

history.azbuki.bg

vocedu.azbuki.bg

pedagogy.azbuki.bg

strategies.azbuki.bg

foreignlanguages.azbuki.bg

Наименование на изданието	Периодичност	Абонаментна цена за период в лв.		
		За 3м.	За 6м.	За 12м.
Български език и литература	6/годишно		18,00	36,00
История	6/годишно		18,00	36,00
Математика и информатика	6/годишно		18,00	36,00
Педагогика	9/годишно		40,00	80,00
Философия	4/годишно		14,00	28,00
Стратегии на образователната и научна политиката	6/годишно		25,00	50,00
Чуждоезиково обучение	6/годишно		18,00	36,00
Химия. Природните науки в образованието	6/годишно		25,00	50,00
Професионално образование	6/годишно		24,00	48,00

Вестник „Аз-буки“	Седмичник	20,00	39,00	78,00
-------------------	-----------	-------	-------	-------

* Всички цени са с включен ДДС.

